

Metodika realizace besed na základních a středních školách k tématu náhradní rodinné péče

Lukáš Talpa

Klíčová aktivita 4: Rozvoj náhradní rodinné péče

Podaktivita 4.3: Nové postupy v procesu zprostředkování NRP a podpory
pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami

Projekt Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí
Ministerstvo práce a sociálních věcí



Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost



PRÁVO NA DĚTSTVÍ

Obsah

Úvod.....	2
Příprava besed o NRP aneb jak začít?	3
Kdo besedu zajišťuje?.....	3
Co je důležité?.....	3
Struktura besed aneb jak na to?	3
Doporučený obsah besedy – jak uchopit jednotlivá témata:.....	4
Jak se stane, že je dítě bez rodiny?.....	4
Jaké možnosti má dítě bez rodiny?	4
Jak se člověk stane náhradním rodičem?.....	4
Odlišnosti dítěte, které nevyrostá od malička ve své rodině a které přichází do náhradní rodiny	5
Příběh pěstounské rodiny.....	5
Citlivá témata pro děti v NRP v osnovách ZŠ	5
Zajímá vás více téma náhradní rodinné péče?	5
Příloha č. 1:.....	6
Beletrie.....	6
Filmy o náhradních rodinách.....	6
Pohádky.....	6
Příloha č. 2:	7
Dotazník k hodnocení besedy o NRP pro učitele	7
Seznam zkratk.....	8



Úvod

Následující materiál vznikl v rámci projektové aktivity zaměřené na Rozvoj náhradní rodinné péče (dále jen „NRP“), jmenovitě podaktivity Nové postupy v procesu zprostředkování NRP a podpory pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami (KA 4.3), jež je uskutečňována v rámci projektu MPSV „Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí“.

Smyslem náhradní rodinné péče je nalézt dítěti, které z nejrůznějších důvodů nemůže vyrůstat ve své vlastní rodině, náhradní rodiče, kteří ho dokáží přijmout takové, jaké je, a naučí ho znovu věřit lidem kolem sebe. Cílem výše uvedené aktivity bylo navrhnout a v praxi ověřit postupy vedoucí k úspěšnému nalezení rodin připravených přijmout děti se specifickými potřebami do náhradní rodinné péče (NRP).¹ Pro zajištění dostatečného množství zájemců o NRP² je seznamování s NRP celou šíří společnosti tak, aby došlo ke všeobecnému společenskému porozumění a přijetí NRP. To je jedním z předpokladů pro to, aby poskytnutí péče ohroženým dětem bylo oprostěno od předsudků, které ho provázejí, a stalo se obecně oceňovaným projevem odpovědnosti.

Důležitost osvěty v tématu náhradní rodinné péče

Proto je nutné zaměřit pozornost mimo samotné potencionální pěstouny též na další aktéry systému péče o ohrožené děti a rodiny, jako jsou například pedagogové, pediatři, představitelé místních komunit apod. **Osvěta ve smyslu specifík NRP** (např. obecné důvody, proč jsou děti do náhradních rodin umisťovány, potřeby těchto dětí, práva a povinnosti pěstounů a biologických rodičů vůči dětem a také např. vůči škole apod.) **významně přispívá k zajištění stability dítěte v novém prostředí a zvyšuje pravděpodobnost úspěšného průběhu NRP.**

Přínosem osvětových besed na základních a středních školách je zvýšení povědomí pedagogů o problematice ohrožených dětí obecně, o možnostech včasného rozpoznání ohrožení dítěte, plnění zákonné oznamovací povinnosti apod.

V Kraji Vysočina otestovali model osvětových besed

Z tohoto důvodu byl v jednom z krajů zapojených do realizace klíčové aktivity (Kraj Vysočina) **pilotně odzkoušen model osvětových besed pro pedagogy ZŠ a SŠ.**³ Osvěta zaměřená na pedagogické pracovníky byla plánována cíleně, v návaznosti na další osvětové aktivity realizované jak v rámci projektu, tak samostatně krajem.

Osvěta, která probíhá ve školách, má zároveň dopad na žáky 2. stupně ZŠ a studenty SŠ, kteří jsou na besedách přítomni, a kteří jsou též významnými aktéry podpůrné sítě v okolí dítěte a rodiny, zejména ve smyslu přijetí dítěte do kolektivu bez předsudků, porozumění jeho situaci (např. při komunikaci ohledně rodiny, historie apod.), posílení identity dítěte a jeho socializace. Ve věku 15+ lze o této cílové skupině uvažovat též jako o potenciálních budoucích pěstunech, pokud se podaří zvnitřnit hodnoty související s NRP a pomoci ohroženým dětem obecně.

Tato metodika je **primárně určena pracovníkům orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)** jako nabídka, jak téma NRP představit pedagogickým pracovníkům a případně mladým lidem, pro které jsou kontaktními pracovníky v případě obtížných životních situací. Metodiku mohou využít též **sociální pracovníci organizací s pověřením k výkonu sociálně-právní ochrany dětí**, jako podklad pro případné besedy k tématice NRP ve školách.

Mgr. Kristýna Jůzová Kotalová a realizační tým aktivity
oddělení transformace služeb pro rodiny a děti
Ministerstvo práce a sociálních věcí

¹ Např. viz publikace Jak vyhledávat zájemce o náhradní rodinnou péči – příklady dobré praxe, která je dostupná na webových stránkách projektu: <http://www.pravonadetstvi.cz/>.

² Legislativa používá termín „žadatel“ o NRP v textu je ovšem termín „zájemce“ o NRP, který byl v rámci projektu Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí navržen jako přílehavější a vhodnější termín (více viz např. brožura „Kdo se může stát náhradním rodičem? Kritéria odborného posuzování pro zájemce o náhradní rodinnou péči“, dostupná z <http://www.pravonadetstvi.cz/>).

³ Besedy se uskutečnily od března do května 2019 na 13 školách v Kraji Vysočina za účasti několika desítek pedagogů a několika set dětí.

Příprava besed o NRP aneb jak začít?

Cílem besed je seznámit pedagogické pracovníky s problematikou NRP a zároveň demonstrovat způsoby, jakými je možné představit téma NRP i dětem druhého stupně základních škol, případně studentům středních škol. Naplnění tohoto cíle lze nejlépe dosáhnout dvěma odlišnými nástroji, které by se měly vzájemně doplňovat:

- individuálním setkáním s pedagogy, které předchází samotné besedě se žáky;
- besedou se žáky a pedagogy.

Beseda poskytne prostor pro mnohem neformálnější, zato však obsáhlejší edukaci v problematice NRP. Pro dosažení cíle besed je třeba celý průběh prokomunikovat s pedagogy při individuálním setkání lektorů a pedagogů.

Kdo besedu zajišťuje?

Lektorský tým vždy tvoří odborník na problematiku NRP, například pracovník OSPOD či doprovázející organizace, a pěstoun, který celé téma obohatí o osobní zkušenosti.

Besedu lze uskutečnit na městském úřadě, ve škole či knihovně.

Co je důležité?

Před besedou se žáky je důležité se s pedagogy setkat minimálně dva dny předem, a přitom s nimi pohovořit o tom, zda mají povědomí o tom, že se ve třídě nachází děti, kterým hrozí odebrání z rodiny nebo děti svěřené do NRP či ústavní péče. V případě, že ano, je důležité tyto děti individuálně předem seznámit s obsahem besedy a případně jim nabídnout, že se nemusí aktivity zúčastnit.

S dítětem na dané téma hovoří zásadně osoba, k níž má důvěru, případně je možné přizvat náhradního rodiče nebo pracovníka doprovodné organizace pěstounské rodiny dítěte. Vždy je potřeba počítat s tím, že se dítě vyrůstající v NRP ve třídě nachází a s tímto vědomím k besedě přistupovat. Je nezbytné reflektovat přání sdělené dítětem, pokud jde o jeho zapojení do aktivity a způsob, zda a jak bude jeho postavení sděleno ostatním dětem.

Struktura besed aneb jak na to?

Beseda navazuje na individuální setkání s pedagogem. Lektoři tedy mají již základní představu o tom, s jakými dětmi se při besedě setkají a jaká je případně jejich povědomost o problematice. **V průběhu besedy by měla být oslovena tato témata:**

- Základní pojmy v NRP
- Jak se stane, že se dítě ocitne bez rodiny
- Jaké možnosti má dítě bez rodiny
- Formy NRP
- Být pěstounem je normální
- Příběh pěstounské rodiny

Doporučený obsah besedy – jak uchopit jednotlivá témata⁴:

Níže jsou doporučené otázky, kterými je možné uvést jednotlivá témata besedy tak, aby byly dostatečně srozumitelné všem účastníkům besedy. Otázky slouží jako vodítko pro pedagogy ke zpracování tématu NRP v rámci třídního kolektivu. Nastavení otázek reflektuje poznatky vzešlé z pilotní realizace osvětových besed v Kraji Vysočina.

Jak se stane, že je dítě bez rodiny?

- Ptejte se a odpovědi zapisujte na tabuli.
- Mezi dětmi uváděnými důvody se objevuje to, že rodiče jsou nemocní, v zahraničí, nestarají se o děti, bijí je, jsou závislí na omamných látkách, nemají kde bydlet, děti zlobí aj.
- Poté je důležité shrnout, že se jedná o děti rodičů, kteří se nechtějí, nemohou nebo nedovedou o své děti postarat.
- Zároveň lze upozornit na možnost pomoci pro dítě, které se nachází v náročné životní situaci – tedy obracet se na učitele, výchovného poradce, metodika prevence ve škole či na OSPOD.

Jaké možnosti má dítě bez rodiny?

- Zeptejte se dětí: „*Co byste si přály, kdyby se vám něco takového stalo a kam byste chtěly jít?*“ Návrhy zapisujte na tabuli.
- Od dětí často zaznívá: k babičce, kamarádovi... Ptejte se dále: „*A jaké možnosti mají děti, které nemají babičku?*“ Děti sdělují, že mohou jít do dětského domova, Klokánku, náhradní rodiny...
- Návrhy je důležité shrnout a vysvětlit, že náhradní péči dělíme na náhradní rodinnou péči, která může probíhat u příbuzných dítěte (příbuzenská pěstounská péče) nebo u cizích osob (adopce/osvojení, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, poručenství, péče jiné osoby, hostitelská péče) a péči v institucích (dětská centra, dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, SOS vesničky, ZDVOP).
- Krátce seznámte s jednotlivými subjekty; je vhodné upozornit, že vždy rozhoduje soud, OSPOD je v roli opatrovníka (ochránce dětí).

Jak se člověk stane náhradním rodičem?⁵

- Toto téma můžete uvést otázkou: „*Víte, co se stane / co to obnáší, když se rodiče / rodina rozhodnou nějakému dítěti pomoci, vzít si ho domů?*“
- Zaznamenávejte si postřehy.
- Po té je důležité informovat zkráceně o procesu zprostředkování náhradní rodinné péče:
 - 1) nejprve rozhodnutí rodiny,
 - 2) podání žádosti,
 - 3) návštěva pracovníka OSPOD v domácnosti,
 - 4) psychologické vyšetření,
 - 5) odborné přípravy,
 - 6) schválení zájemců o náhradní rodinnou péči a vytipování náhradních rodičů pro konkrétní dítě.

V rámci diskuze je též možné využívat další **pracovní nástroje, jako jsou výtvarné aktivity** (např. úkol ve skupinkách namalovat, jakým způsobem obvykle vzniká rodina a jaké jsou další způsoby nebo výtvarné ztvárnění Cesty dítěte do náhradní rodiny apod.).

Zároveň je možné uvádět **ilustrativní příklady ve formě příběhů známých pohádkových postav** nebo filmů (viz inspirativní seznam uvedený v Příloze č. 1).

⁴ V doporučeném postupu vycházíme ze zkušeností, které jsme učinili díky pilotáži besed v Kraji Vysočina, tedy i např. reakcí žáků, zkušeností učitelů apod.

⁵ Stručné informace lze nalézt v informačních letáčích „**Cesta k přijetí dítěte do pěstounské péče**“ a „**Co bych měl jako pěstoun splňovat?**“ K přiblížení tématu dětem je možné využít i tzv. **dětské sešity** – názvy 5 dětských sešitů a komiksu najdete v metodice „**Jak pracovat s dětskými sešity při zjišťování názoru dítěte na náhradní rodinnou péči**“. Podrobné informace o procesu odborného posuzování zájemců o NRP můžete nalézt v brožuře „**Kdo se může stát náhradním rodičem? Kritéria odborného posuzování pro zájemce o náhradní rodinnou péči**“ nebo metodickém materiálu „**Manuál postupů pro zprostředkování náhradní rodinné péče**“. Všechny materiály jsou dostupné na webových stránkách projektu:

<http://www.pravonadetstvi.cz/>.

Odišnosti dítěte, které nevyrůstá od malička ve své rodině a které přichází do náhradní rodiny

- U tohoto tématu je důležité zmínit, že to, co děti, které jsou v náhradní péči, mají za sebou, se někdy odráží i v tom, jak se projevují navenek. Cílem je u žáků posílit empatii a porozumění k těmto dětem, je důležité tyto děti nestigmatizovat.

Projevy těchto dětí mohou být různé, např.:

- mohou se chovat jinak, než by člověk očekával;
- někdy reagují nepřiměřeně, někdy i agresivně;
- mohou mít více zdravotních nebo jiných problémů;
- mohou umět trochu méně věcí, než ostatní děti;
- mohou být citlivé na to, když se jim ostatní děti posmívají nebo se ho nevhodně ptají na jejich biologické rodiče (dítě samo o nich mnohdy nic neví);
- děti často nemají žádnou fotografii ze svého dětství a neví nebo nechtějí mluvit o tom, proč to tak je.

Příběh pěstounské rodiny

- V průběhu celé besedy s dětmi je zcela na místě, aby přítomný pěstoun či pěstounka mluvili o svých zkušenostech. Vždy to besedu zpestří a učiní bližší dětem.
- Zapojte přítomného náhradního rodiče a vyzvěte ho, aby sdělil svůj příběh, jak se stal pěstounem a pohovořil příp. i něco málo o dítěti – tedy, pokud je to vhodné.

Zpětná vazba

Na závěr každé z besed dejte učitelům k vyplnění **Dotazník pro učitele**, který je Přílohou č. 2 této metodiky. Získání zpětné vazby slouží k nastavení další podpory pedagogů v uchopení tématu náhradní rodinné péče ve v práci s třídním kolektivem.

Citlivá témata pro děti v NRP v osnovách ZŠ

Z dotazníkového průzkumu mezi učiteli základních škol vyplývá, že citlivým tématem bývá převážně fotka z raného dětství. Buď ji pěstouni vůbec nemají, nebo je pro ně tak vzácná, že ji třeba odmítají vyvěsit na nástěnku ve třídě.

Dalším citlivým tématem je rodokmen. Většina dětí automaticky staví rodokmen své náhradní rodiny nebo nějak smíchá rodinu náhradní a biologickou. Takový úkol bývá někdy impulsem k uspořádání besedy o náhradní rodinné péči ve třídě buď samotným dítětem, nebo je osloven pěstoun, aby popovídal o NRP. Rodokmen je velmi citlivým tématem pro děti žijící v pěstounské péči prarodičů, zvláště třeba, když je otec neznámý.

Zajímá vás více téma náhradní rodinné péče?

Výstupy projektu Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí – **manuály, brožury, informační letáky a další materiály** najdete na webu: <http://www.pravonadetstvi.cz/> (sekce DOKUMENTY – ostatní dokumenty – manuály/brožury/letáky)

Příloha č. 1:

Níže předkládáme seznam dětských knih, filmů a pohádek s tematikou náhradní péče:

Beletrie

- Hans de Beer; Lední medvídku, vezmi mne s sebou (Praha: Kentaur, 1991)
- Čapková Blanka; Jak jsem dostal ségru (Praha: Albatros, 2009)
- Elšíková Monika; Bubu, vánoční příběh (Praha: Česká televize Edice ČT, 2009)
- Herriot James; Koťátko Mojžíš (Praha: Ametyst, 1997)
- Zinnerová Markéta; Indiáni z Větrova (Praha: Albatros, 1979)
- Danielsová Lucy; Gorilí máma (Praha: Albatros, 2006)
- MacDonaldová Betty; Nanyňka a Málinka (Praha: Lika Klub, 2000)
- Montgomeryová Lucy Maud; Anna ze zeleného domu (Praha: Albatros, 1982)
- Holub Jiří; Kolik váží Matylda (Praha: Knižní klub, 2009)
- Nystrom Carolyn; Pošlete ma preč? Detský sprievodca: adopcia (Bratislava: Občianske združenie Návrat a Porta Libri, 2004)

Filmy o náhradních rodinách

- Zachraňte Williho!
- Smradi
- Baby boom
- Oliver Twist
- Páni kluci
- Harry Potter
- Tom Sawyer
- Step up 1 (Let's dance 1)
- Heidi děvčátko z hor
- Doba ledová

Pohádky

- Popelka
- Tarzan
- Mauglí

Příloha č. 2:

Dotazník k hodnocení besedy o NRP pro učitele

Prosíme Vás o vyplnění tohoto krátkého dotazníku. Uvítáme i negativní názory, které by nám pomohly vyvarovat se případných chyb při organizaci další besedy.

1. Beseda mě zaujala +3 +2 +1 0 -1 -2 -3
velmi vůbec ne
2. Výběr probíraných témat pro mě byl +3 +2 +1 0 -1 -2 -3
výborný neuspokojivý
3. Co se týká délky, beseda byla +3 +2 +1 0 -1 -2 -3
příliš krátká příliš dlouhá
4. Srozumitelnost předávaných informací byla +3 +2 +1 0 -1 -2 -3
výborná velmi nízká
5. Úroveň projevu lektorů byla +3 +2 +1 0 -1 -2 -3
vynikající neuspokojivá
6. Nejvíce mne zaujala následující témata:
7. Tato témata měla být raději vypuštěna:
8. Uvítali byste specificky zaměřenou besedu pro učitele? Pokud ano, na co by měla být zaměřena?
9. Pokud nám chcete vzkázat cokoliv dalšího, napište nám to, prosím.

Děkujeme Vám za spolupráci a čas strávený nad tímto dotazníkem.

Seznam zkratek

KA	klíčová aktivita
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
NRP	náhradní rodinná péče
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
PP	pěstounská péče
SŠ	střední škola
ZDVOP	zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
ZŠ	základní škola

